

Una nota sobre l'agricultura catalana en temps de la pandèmia provocada per la COVID-19

Jordi Rosell

Departament d'Economia Aplicada, Universitat Autònoma de Barcelona

REBUT: 23 DE NOVEMBRE DE 2020 · ACCEPTAT: 31 DE DESEMBRE DE 2020

RESUM

La relativa estabilitat de les macromagnituds del sector agrari en temps de la pandèmia provocada per la COVID-19 no vol dir, ni de bon tros, que el sector no hagi patit els efectes de la crisi. Ben al contrari, el sector agrari ha hagut de fer front a la vegada a un xoc de demanda i a un xoc d'oferta. Dels esdeveniments i les problemàtiques que el sector agroalimentari ha hagut d'afrontar se'n poden fer moltes lectures. En aquest article n'apuntem algunes.

PARAULES CLAU: agricultura catalana, pandèmia provocada per la COVID-19, xoc de demanda, xoc d'oferta, resistència, resiliència, autoabastament, sobirania alimentària, proximitat, reforma PAC.

Correspondència: Jordi Rosell. Universitat Autònoma de Barcelona. Tel.: 935 811 428. A/e: jordi.rosell@uab.cat.

Una nota sobre la agricultura catalana en tiempos de la pandemia provocada por la COVID-19

RESUMEN

La relativa estabilidad de las macromagnitudes del sector agrario en tiempos de la pandemia provocada por la COVID-19 no significa, ni de lejos, que el sector no haya sufrido los efectos de la crisis. Por el contrario, el sector agrario ha tenido que enfrentarse a la vez a un choque de demanda y a un choque de oferta. De los sucesos y las problemáticas que el sector agroalimentario ha tenido que afrontar se pueden hacer muchas lecturas. En este artículo sugerimos algunas.

PALABRAS CLAVE: agricultura catalana, pandemia provocada por la COVID-19, choque de demanda, choque de oferta, resistencia, resiliencia, autoabastecimiento, soberanía alimentaria, proximidad, reforma PAC.

A note on Catalan agriculture during the COVID-19 pandemic

ABSTRACT

The relative stability of the agricultural macroeconomic magnitudes during the COVID-19 pandemic does not mean by far that the sector has not suffered the effects of the crisis. On the contrary, the agricultural sector has had to deal with both demand and supply shocks. Many readings can be made of the events and problems that the agri-food sector has had to face and in this paper we take a look at some of them.

KEYWORDS: Catalan agriculture, COVID-19 pandemic, demand shock, supply shock, resistance, resilience, self-sufficiency, food sovereignty, proximity, CAP reform.

1. Introducció

La crisi sanitària associada a la pandèmia provocada per la COVID-19 ha suposat un daltabaix sense precedents a diferents àmbits de la nostra vida. Com no podia ser d'altra manera, l'activitat productiva no ha quedat al marge d'aquest esdeveniment. Les darreres dades macroeconòmiques, i notablement l'evolució del producte interior brut (PIB), mesura convencional de l'activitat productiva en un territori, ens mostren caigudes del PIB a Espanya del 4,2% el primer trimestre de 2020 en relació amb el mateix trimestre de 2019, del 21,6% el segon, del 9% el tercer i del 9,1% el quart (INE, 2021). La dinàmica no és gaire diferent a Catalunya, amb caigudes del PIB del 5,1% el primer trimestre de 2020, del 21,6% al segon, del 9,1% al tercer i del 9,6% al quart (Idescat, 2020).

El sector agrari, a casa nostra i arreu, s'ha mantingut al marge d'aquest daltabaix. A Espanya el PIB del sector va augmentar un 0,1% el primer trimestre de 2020, un 6,5% el segon, un 3,7% el tercer i un 8,7% el quart (INE, 2021). És cert que a Catalunya el PIB del sector agrari ha caigut trimestre a trimestre —un 4,4% el primer, un 2,2% el segon i tercer, i un 0,8% el quart—, però aquesta dinàmica està molt lluny de l'enfonsament del conjunt de l'economia, i de cada un dels altres tres sectors (indústria, construcció i serveis) (figura 1).

Pel que fa a la indústria alimentària, l'altre component del sector agroalimentari, l'evolució de l'índex de producció industrial ens mostra una davallada de la producció d'aliments i de begudes més moderada que la del conjunt de la indústria manufacturera al llarg de l'any 2020 (figura 2).

Finalment, pel que fa a l'ocupació agrària, mesurada per l'afiliació a la Seguretat Social, les dades mostren un descens durant el període de més activitat anual (maig-agost), sempre amb relació a l'any anterior (2019) (figura 3), molt d'acord amb la caiguda del PIB.

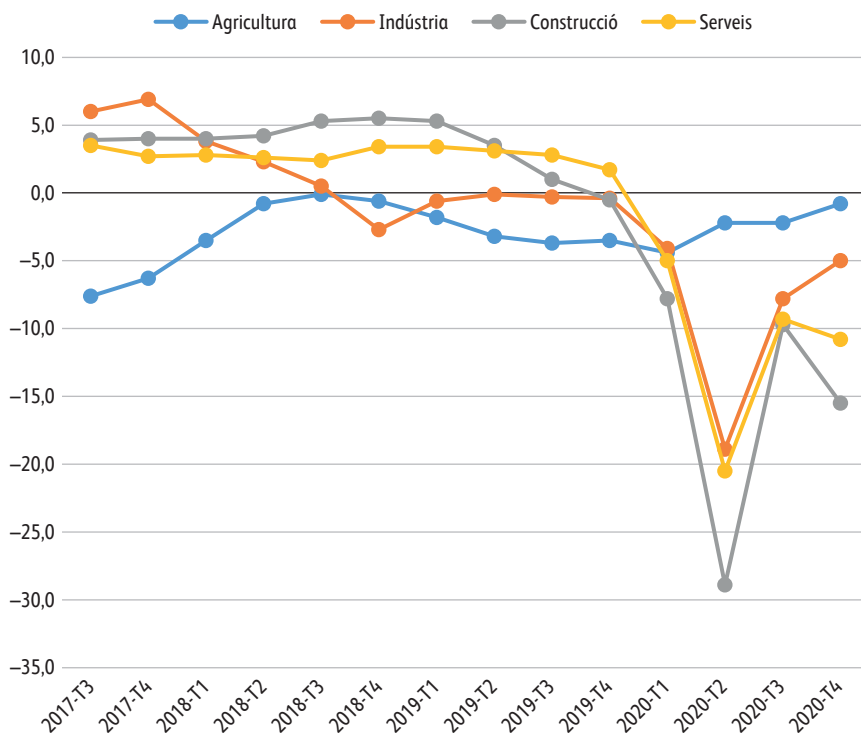
Aquesta relativa estabilitat de les macromagnituds del sector agrari no vol dir, ni de bon tros, que el sector no hagi patit els efectes de la crisi lligada a la pandèmia. Ben al contrari, el sector agrari ha hagut d'afrontar a la vegada un xoc de demanda i un xoc d'oferta.

2. El xoc de la demanda en el sector agroalimentari

La gairebé desaparició del canal horeca (hostaleria, restauració i col·lectivitats) a la primera onada de la pandèmia (del març al juny de 2020) i els tancaments de bars i restaurants a la segona han suposat amb tota seguretat l'impacte més important pel costat de la demanda. Aquesta davallada es reforça amb la caiguda del turisme i de la demanda de flor i planta ornamental i l'empobriment generat per la caiguda de la producció i l'ocupació.

FIGURA 1

Variació interanual del PIB trimestral de Catalunya per sectors econòmics (del tercer trimestre de 2017 al quart trimestre de 2020)

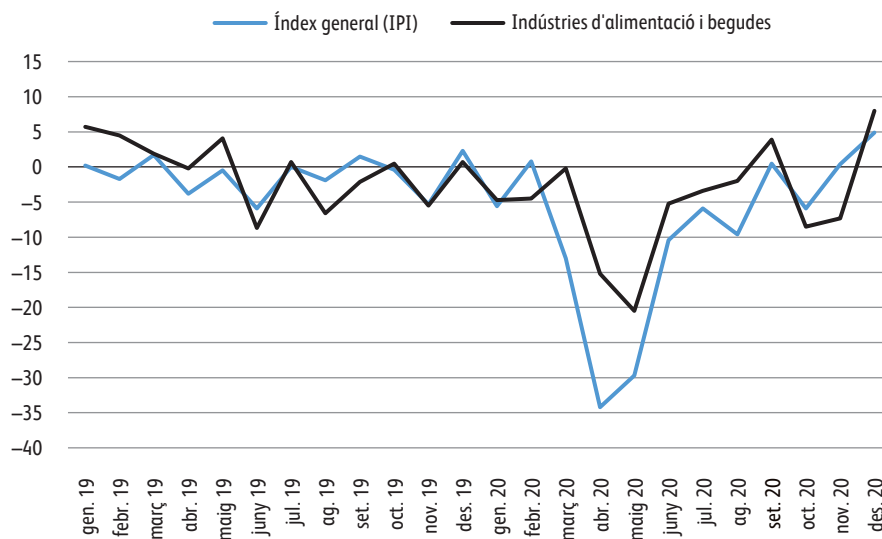
FONT: Elaboració pròpia a partir d'Idescat (2020).

El canal horeca suposa el 14% en volum i el 34% en valor del consum alimentari dels residents a Espanya (MAPA, 2020a). En el període de confinament domiciliari, el tancament del canal horeca va comportar un augment significatiu del consum d'aliments a les llars. Segons el «Panel de consumo alimentario» del Ministeri d'Agricultura, Pesca i Alimentació (MAPA), del març al juny el consum d'aliments a les llars va augmentar un 24,5% en volum i un 28% en valor, amb grans diferències per categoria de producte (MAPA, 2020a).

Pel que fa a l'àmbit català (figura 4), les dades del Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca i Alimentació, d'acord amb l'esmentat «Panel de consumo alimentario», mostren augments significatius del consum a les llars els mesos d'abril (d'un 27% amb

FIGURA 2

Variació interanual (%) de l'índex mensual de producció industrial a Catalunya (del gener de 2019 al desembre de 2020)

FONT: Elaboració pròpia a partir d'Idescat (2020).

relació a la mitjana dels quatre anys anteriors) i de maig (un 25,5%) (DARP, 2020a), fet que, en gran manera, s'ha d'explicar pel tancament de la restauració, encara que també per l'efecte d'acaparament.

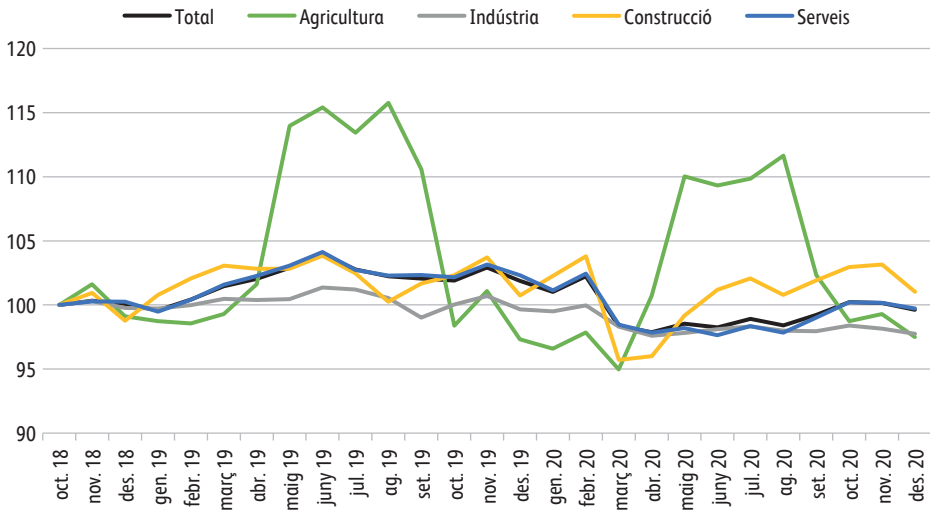
Si bé en termes agregats i en volum l'augment del consum alimentari a les llars compensa la caiguda del consum al canal horeca, sector per sector i producte per producte la situació és molt diferent. Això explica els problemes que han tingut sectors com la patata, el vi i el cava, les carns de boví, oví i cabrum, com a resultat del tancament de la restauració i la caiguda del turisme.

Un dels sectors més afectats per aquest xoc de demanda és el vinícola, atès que el canal horeca suposa prop del 40% del consum total. Un informe de l'Observatorio Español del Mercado del Vino (OEMV, 2020) mostra, per al conjunt d'Espanya, augments de les vendes setmanals de vi a les botigues durant la pandèmia d'entre el 21% i el 73%, amb relació a la mateixa setmana de l'any 2019. A Catalunya les dades del «Panel de consumo alimentario» (figura 5) mostren una dinàmica semblant.

En el cas del vi, però, l'augment del consum a la llar i també de les vendes en línia no compensa del tot la pèrdua del canal horeca en volum (litres) i molt menys en valor. L'in-

FIGURA 3

Evolució dels afiliats a la Seguretat Social a Catalunya (de l'octubre de 2018 al desembre de 2020)

Octubre de 2018 = 100

FONT: Elaboració pròpia a partir d'Idescat (2020).

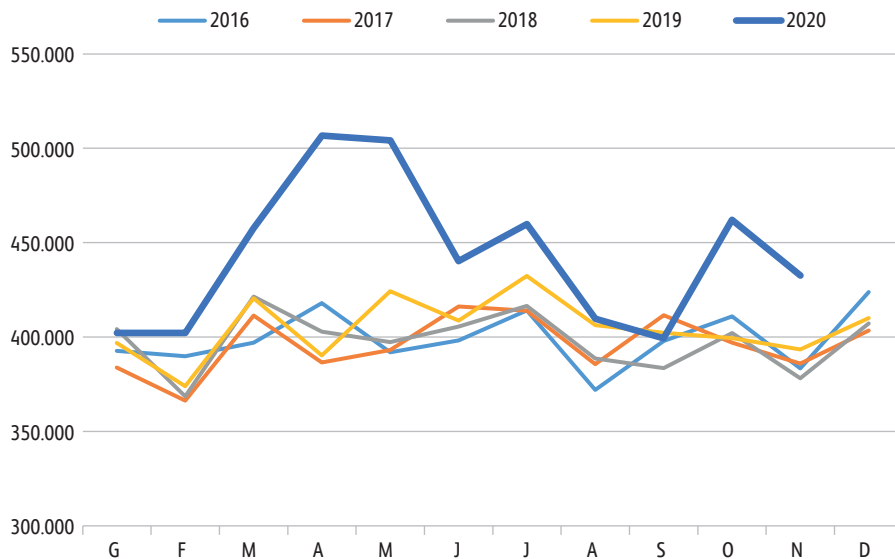
forme abans esmentat estima una caiguda del consum total en volum de vi a Espanya d'entre un 24% i un 31%.

La carn de vedella és un altre dels sectors afectats per les restriccions al canal horeca i també per la caiguda del turisme. Les dades del Ministeri mostren una davallada del consum fora de la llar que s'estima d'un 17% el primer trimestre (2 milions de quilos) i del 67,5% (8 milions de quilos) el segon (sempre amb relació al mateix trimestre de 2019) (MAPA, 2020b). A la vegada, mostren un augment significatiu del consum de carn de vedella a les llars amb relació als tres anys anteriors (2017-2019), però no compensa el que es perd al canal horeca, i el resultat és una caiguda del 9% en el nombre d'animals sacrificats del gener a l'agost de 2020 amb relació a l'any anterior (DARP, 2020b).

El xoc de demanda és agreujat per la caiguda del turisme. A Catalunya l'entrada de turistes internacionals ha caigut un 71,3% (un 71,1% al conjunt d'Espanya) el 2020 a la vegada que la despesa declarada d'aquests turistes cau un 82,9% (un 78,5% a Espanya) (Idescat, 2020; INE, 2020). Si considerem que el turisme internacional representaria prop del 14% de la despesa en valor i el 5% del volum del consum total d'aliments a Espanya, el xoc de demanda per aquest factor no és negligible.

FIGURA 4

Evolució del consum alimentari a les llars catalanes (milers de quilos), 2016-2020

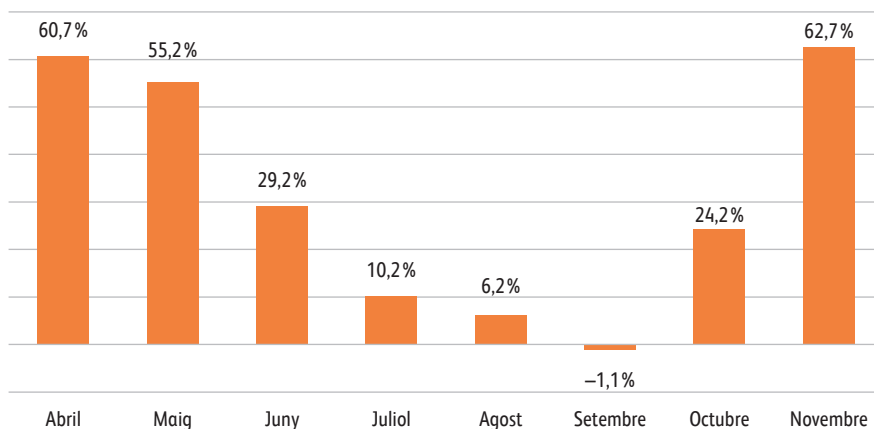
FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de DARP (2020a).

Pel costat de la demanda, cal destacar com a element positiu el bon comportament de les exportacions agroalimentàries. Els onze primers mesos de 2020, les exportacions del sector agrari català van augmentar un 7,1% amb relació al mateix període de l'any anterior (un 6,8% a Espanya), mentre que la indústria alimentària i de begudes ho feia un 6,2% (un 4,0% a Espanya) (Idescat, 2020; Ministerio de Industria, Comercio y Turismo, 2020). Aquestes dades contrasten amb una caiguda en el conjunt d'exportacions de l'11,6% (Idescat, 2020) i expliquen que en els onze primers mesos de 2020 el sector agroalimentari català fou responsable del 18% de les exportacions (el 14,5% el 2019).

També pel costat de la demanda, hem de considerar els canvis en les pautes de consum alimentari a les llars arran de la pandèmia. Pel que fa a la primera onada, Joaquim Ros (2020a, 2020b, 2020c i 2020d) ens ha donat la seva percepció en una sèrie d'articles al blog *Agricultura de Catalunya*. Alguns d'aquests canvis foren merament episòdics i no van més enllà de les primeres setmanes del confinament. D'altres, segons la visió de Ros, es van mantenir almenys al llarg de la primera onada de la pandèmia i tal vegada «han vingut per a quedar-se». En destaquem la creixent rellevància de les vendes en línia; l'increment de vendes de producte fresc i, en general, de tot el que s'associa al concepte

FIGURA 5

Evolució del consum de vins i derivats a les llars catalanes l'any 2020 (variació en volum amb relació a la mitjana del mateix mes dels anys 2016-2019)

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades del DARP (2020a).

salut («més alls i alvocat i menys cansalada»), i l'augment de la compra de productes de proximitat, que ha fet un bon salt (Ros, 2000c).

Un estudi fet al Centre de Recerca en Economia i Desenvolupament Agroalimentari (CREDA-UPC-IRTA) sobre l'impacte de la COVID-19 en els hàbits de compra i consum per part de les famílies catalanes fet sobre la base de les respostes a un qüestionari dut a terme a final d'abril i principi de maig de 2020 confirma, fil per randa, els trets apuntats per Ros: la COVID-19 ha augmentat la preferència pels productes locals, les botigues de proximitat, les fruites i verdures, i també la sensibilitat al preu (Rahmani *et al.*, 2020). Un altre estudi impulsat per una agrupació de xarxes alimentàries locals sustenta l'augment de la demanda de productes locals i ecològics (Batalla *et al.*, 2020). Aquest canvis de les pautes de compra d'aliments són prou semblants a les observades a França (FranceAgriMer, 2020).

3. El xoc de l'oferta en el sector agroalimentari

Pel que fa al xoc de l'oferta, s'explica per les restriccions a la mobilitat de persones i mercaderies, així com per la mateixa incidència de la pandèmia en determinats col·lectius (temporers) i activitats (escorxadors...). Ara bé, malgrat incidències puntuals d'una certa rellevància i l'augment de costos, majorment de costos logístics (CREDA, 2020;

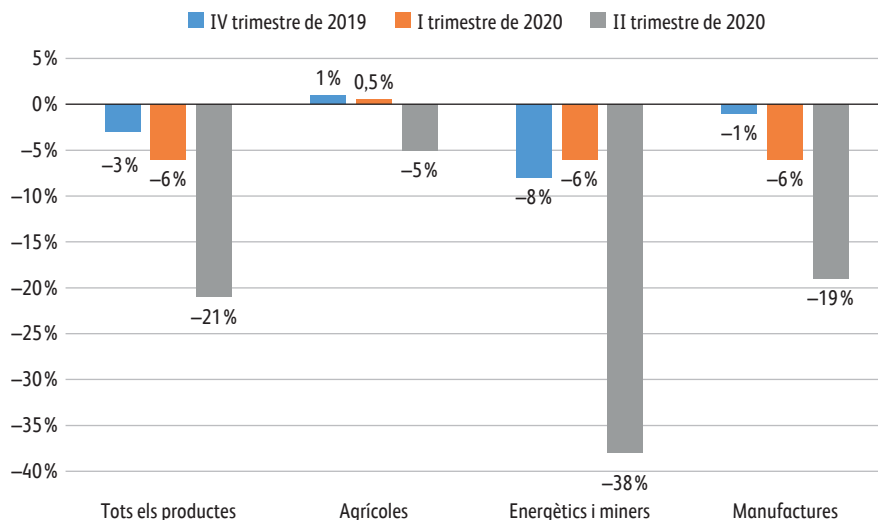
COAG, 2020; Batalla *et al.*, 2020), que han repercutit principalment en productors i distribuïdors, cal dir que aquest xoc ha tingut una repercussió més petita en el desenvolupament de l'activitat agrària.

L'aprovisionament procedent de l'estranger d'aliments per al consum final i de matèries primeres per a ser processades per la indústria alimentària no ha experimentat, en termes generals, obstacles considerables. Si bé les importacions de productes agraris han caigut un 3,5% els primers onze mesos de 2020 amb relació a l'any anterior (una caiguda del 2,9% al conjunt d'Espanya) i un 6,6% les de productes de la indústria d'alimentació i de begudes (una caiguda del 6,1% a Espanya), el descens és molt inferior al 19,5% per al conjunt de les importacions catalanes (una caiguda del 15,7% a Espanya). L'aprovisionament ha estat assegurat en termes generals, malgrat que alguns sectors i empreses hagin experimentat interrupcions puntuals dels subministraments (CREDA, 2020).

De fet, els intercanvis internacionals de productes agraris han estat els menys afectats per la pandèmia. En el pitjor moment (segon trimestre de 2020), mentre que el comerç de productes energètics i minerals queia un 38%, en part per la davallada del preu del petroli però també per la caiguda del transport i la inversió, i el de manufactures un 19%, els intercanvis de productes agraris només ho feien un 5% (figura 6). També cal

FIGURA 6

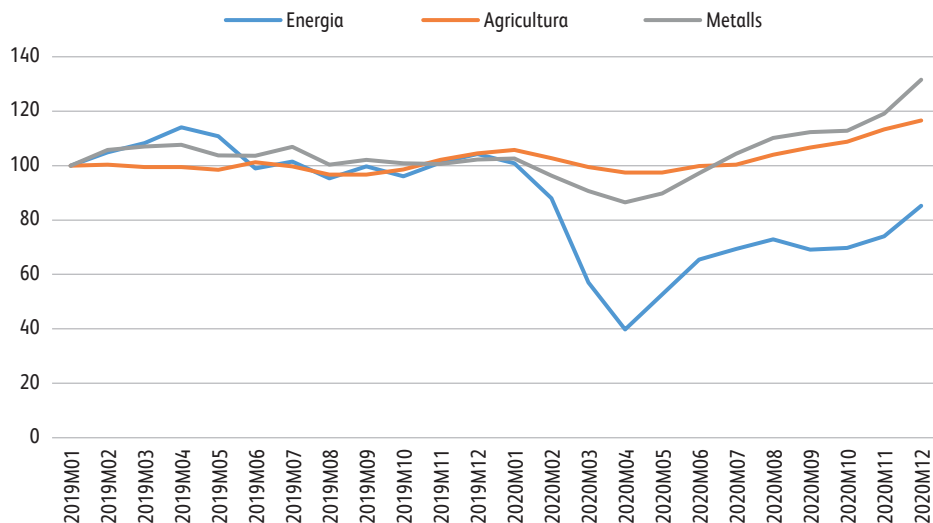
Creixement en valor del comerç internacional amb relació al mateix trimestre de l'any anterior

FONT: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Organització Mundial del Comerç (WTO, 2020b).

FIGURA 7

Evolució dels preus de les matèries primeres al mercat internacional

Gener 2019 = 100

FONT: World Bank (2020).

destacar que, malgrat que alguns països van aplicar prohibicions i restriccions a les exportacions d'alguns productes agraris (WTO, 2020a), l'abast d'aquestes mesures i els seus efectes han estat limitats. A la vegada, els preus de les matèries primeres agràries en els mercats mundials es mostraven estables (figura 7).

4. Reflexions finals

D'aquests esdeveniments i de les problemàtiques que el sector agroalimentari ha hagut d'afrontar es poden fer moltes lectures. Molts dels comentaris que la premsa ha recollit d'experts i de coneixedors parteixen de presumpcions manifestes. Alguns diuen que la pandèmia ha posat en qüestió l'organització actual de la cadena alimentària o, si més no, alguns dels trets més rellevants, com ara la globalització dels mercats. D'altres expliquen que s'han posat en evidència les limitacions del que anomenen *agricultura industrial*. També hi ha els que argumenten que la pandèmia ha demostrat el caire «estratègic» del sector agroalimentari i la necessitat d'optar per un autoproveïment alimentari més gran.

D'altres consideren que la pandèmia mostra la necessitat d'apostar per la «sobirania alimentària», concepte polisèmic que serveix de calaix de sastre per a posar-hi tots els atributs que desitgem per al sistema alimentari.

Però els fets són tossuts. Aquesta crisi ha mostrat la capacitat de resistència, «resiliència» en diuen alguns (CaixaBank Research, 2020), del sector davant d'uns canvis en la demanda i l'oferta sense precedents en temps de pau. Ras i curt, el consumidor del món occidental ha vist garantit l'aprovisionament d'aliments en tots aquests mesos d'obstacles a la mobilitat de persones i mercaderies, resultat de les mesures per a combatre la pandèmia.

Només en un exercici de pensament il·lusori (*wishful thinking*, per als anglosaxons), argumentant sobre la base d'allò que ens agradaria que fos, més que sobre fets reals, podem pensar que la pandèmia provocada per la COVID-19 ha qüestionat radicalment l'organització de la cadena alimentària o l'agricultura convencional. Certament, la pandèmia ha mostrat alguna de les seves febleses (situació dels treballadors temporers, problemes en alguna de les baules de la cadena alimentària), ens ha fet evidents els riscos potencials i ha impulsat, no sabem si temporalment o no, canvis en les pautes de demanda i consum d'aliments que van associats a atributs com la proximitat, la frescor i els mètodes de producció. Farem bé de seguir aquestes «pistes» per a millorar el sistema alimentari.

Pel que fa a la «sobirania alimentària», concepte que normalment s'associa a l'autoabastament, com deia el mes d'abril Tomás García Azcárate (2020): «Compte amb les anàlisis simplistes sobre el proveïment alimentari». Si fem una ullada al saldo de la balança comercial agroalimentària (exportacions menys importacions), tant del conjunt d'Espanya com de Catalunya, descobrirem un notable superàvit. I si fem un cop d'ull als subsectors exportadors, descobrirem que una part del sector agroalimentari depèn dels mercats exteriors. A més a més, costa d'entendre com un creixent autoproveïment d'aliments donaria resposta als reptes que té plantejat el sector en termes d'una transició cap a sistemes de producció menys consumidors de fitosanitaris i fertilitzants químics, una protecció més gran de la biodiversitat i els paisatges i una cura més gran dels recursos naturals. I més si pensem en nombre d'habitants del país i la seva dinàmica de creixement, el sòl agrari disponible, la qualitat i les aptituds d'aquests sòls.

La veritable sobirania alimentària hauria de venir de donar resposta a algunes de les tendències de la demanda alimentària que hem vist en el temps de la pandèmia: interès dels consumidors per la relació dels aliments amb la salut, la proximitat al lloc de compra i al de producció, i els sistemes de producció menys intensius. Aprofitar oportunitats i generar les actuacions per a fer-ho possible.

També cal recordar que, just quan van veure's els primers efectes de la pandèmia, el sector agrari es trobava en plena onada de protestes, expressió del malestar pels baixos preus percebuts i, en última instància, per l'escassa rendibilitat econòmica de les explotacions. La pandèmia va aturar les protestes, però no va posar fi als problemes.

L'escenari per al sector agroalimentari s'acaba de completar amb la perspectiva d'una nova reforma de la política agrària comunitària (PAC). Què ha aportat la pandèmia i les seves repercussions a la discussió sobre la reforma de la PAC? Segurament la lliçó més important és que seguim necessitant una política agrària comunitària, o millor agroalimentària, que continuï garantint l'abastament d'aliments a la població europea de manera segura i sana. Aquesta constatació és important, ja que hi havia i encara hi ha una pressió per a buidar la PAC de contingut productiu i transformar-la en una política ambiental aprofitant els recursos financers de què disposa. L'aposta per una política agroalimentària genuïna no suposa que oblidem els impactes ambientals de l'activitat agrària, però una cosa cal que substitueixi l'altra. En aquest àmbit, la nova PAC hauria de donar suport a una reducció progressiva de l'ús de fitosanitaris i altres *inputs*, cosa que els francesos anomenen *transició agroecològica*, però sense oblidar la necessària convivència de les diverses formes d'agricultura, de la convencional i de l'ecològica passant per la producció integrada. També la PAC haurà de vetllar per l'abastament alimentari dels ciutadans d'Europa sense que això vulgui dir pretendre assolir l'autarquia alimentària, i menys a escala de regions o estats europeus.

Bibliografia

- BATALLA, L.; CORRERO HUMANES, A.; HIERRO, A.; HOMES, P.; RAVERA, F.; RIVERA-FERRE, M. G.; SASTRE MORATÓ, A. (2020). *Xarxes alimentàries locals en temps de COVID-19: Impactes i reptes en un escenari de post-confinament* [en línia]. Barcelona: Pam a Pam. <<https://xarxanet.org/biblioteca/xarxes-alimentaries-locales-en-temps-de-covid-19-impactes-i-reptes-en-un-escenari-de-post>> [Consulta: febrer 2021].
- CAIXABANK RESEARCH (2020). *Agroalimentari: Informe Sectorial 2020* [en línia]: *Resiliència i creixement del sector durant la pandèmia*. <https://www.caixabankresearch.com/sites/default/files/content/file/2020/11/10/91184/is-agroalimentario-2020-cat-6.11-web_0.pdf> [Consulta: febrer 2021].
- CENTRE DE RECERCA EN ECONOMIA I DESENVOLUPAMENT AGROALIMENTARI (CREDA) (2020). «Impacte de la COVID-19 en el sector agroalimentari català» [en línia]. Barcelona: CREDA: UPC: IRTA. <<https://www.creda.es/ca/dades-preliminars-impacte-covid/>> [Consulta: febrer 2021].
- COORDINADORA DE ORGANIZACIONES DE AGRICULTORES Y GANADEROS (COAG) (2020). *Esenciales: La agricultura española ante calamidades que afectan a la seguridad nacional* [en línia]. Madrid: COAG. <<http://coag.chil.me/post/esenciales-la-agricultura-espanola-ante-calamidades-que-afectan-a-la-seguridad-n-324361>> [Consulta: febrer 2021].

- DEPARTAMENT D'AGRICULTURA, RAMADERIA, PESCA I ALIMENTACIÓ (DARP) (2020a). «Consum alimentari» [en línia]. <<http://agricultura.gencat.cat/ca/departament/estadistiques/alimentacio/consum-alimentari/>> [Consulta: febrer 2021].
- (2020b). «Enquesta de sacrifici d'escorxadors a Catalunya» [en línia]. <<http://agricultura.gencat.cat/ca/departament/estadistiques/ramaderia/enquesta-sacrifici-escorxadors/>> [Consulta: febrer 2021].
- FRANCEAGRI-MER (2020). «L'impact de la crise de la COVID-19 sur la consommation alimentaire en France : parenthèse, accélérateur ou élément de rupture de tendance ?». *Les Études de FranceAgriMer* [en línia] (setembre). <https://www.franceagrimer.fr/fam/content/download/65172/document/15_CONSO%20COVID%20Impact%20tendances_vf.pdf?version=4> [Consulta: febrer 2021].
- GARCÍA AZCÁRATE, T. (2020). «Cuidado con los análisis simplistas sobre el abastecimiento alimentario». *Alternativas Económicas* [en línia] (5 d'abril). <<https://alternativas.economicas.coop/blog/cuidado-con-los-analisis-simplistas-sobre-el-abastecimiento-alimentario>> [Consulta: febrer 2021].
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (IDESCAT) (2020). «Indicadors de conjuntura econòmica» [en línia]. <<https://www.idescat.cat/indicadors/?id=conj>> [Consulta: febrer 2021].
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE) (2020). «Estadística de movimientos turísticos en fronteras (FRONTUR). Septiembre 2020. Datos provisionales». *Notas de Prensa* [en línia] (3 novembre 2020). <<https://www.ine.es/daco/daco42/frontur/frontur0920.pdf>> [Consulta: febrer 2021].
- (2021). «Contabilidad nacional trimestral de España: principales agregados. Cuarto trimestre de 2020». *Notas de Prensa* [en línia] (29 gener 2021). <<https://www.ine.es/daco/daco42/daco4214/cntr0420a.pdf>> [Consulta: febrer 2021].
- MINISTERIO DE AGRICULTURA, PESCA Y ALIMENTACIÓN (MAPA) (2020a). *Seguimiento del consumo de alimentos en el estado de alarma: Avance de resultados del Panel de consumo alimentario 2020* [en línia]. Madrid: MAPA. <https://www.mapa.gob.es/es/alimentacion/temas/consumo-tendencias/presentaciondatosconsumo_vf_ok_tcm30-540247.pdf> [Consulta: febrer 2021].
- (2020b). *Situación de mercado: Sector vacuno de carne* [en línia]. Reunió sectorial de boví de carn (28 de setembre de 2020). SG de Producciones Ganaderas y Cinegéticas. <https://www.mapa.gob.es/es/ganaderia/temas/produccion-y-mercados-ganaderos/sectorial-28-09-2020situaciondemercadovacuno_tcm30-428261.pdf> [Consulta: febrer 2021].
- MINISTERIO DE INDUSTRIA, COMERCIO Y TURISMO (2020). *Informe mensual de comercio exterior: Septiembre de 2020* [en línia]. Madrid: Centro de Publicaciones del Ministerio de Industria, Comercio y Turismo. <https://comercio.gob.es/ImportacionExportacion/Informes_Estadisticas/Historico_Informes/Mensuales/2020/2020-09_Informe_Mensual_Comercio_Exterior.pdf> [Consulta: febrer 2021].

- OBSERVATORIO ESPAÑOL DEL MERCADO DEL VINO (OEMV) (2020). «Lo que de verdad sabemos del efecto de la COVID19 sobre el sector del vino». *Informes / Mundo* [en línia] (19 juny). <<https://www.oemv.es/lo-que-de-verdad-sabemos-del-efecto-de-la-covid19-sobre-el-sector-del-vino>> [Consulta: febrer 2021].
- RAHMANI, D.; KALLAS, Z.; GIL, J. M. (2020). *Impacte de la COVID-19 en la compra i el consum d'aliments* [en línia]. Barcelona: CREDA: UPC: IRTA. <<https://www.upc.edu/ca/sala-de-premsa/pdfs/presentacio-estudi-impacte-covid-19-consum-alimentari.pdf>> [Consulta: febrer 2021].
- Ros, J. (2020a). «Estan canviant els hàbits de consum per la pandèmia?». *Agricultura de Catalunya* [en línia] (16 abril). <<http://agriculturadecatalunya.blogspot.com/2020/04/estan-canviant-els-habits-de-consum-per.html>> [Consulta: febrer 2021].
- (2020b). «Prospectiva sobre els nous canvis de consum alimentari (2)». *Agricultura de Catalunya* [en línia] (7 maig). <<http://agriculturadecatalunya.blogspot.com/2020/05/prospectiva-sobre-els-nous-canvis-de.html>> [Consulta: febrer 2021].
- (2020c). «Aspectes que es comencen a consolidar en el consum (3)». *Agricultura de Catalunya* [en línia] (28 maig). <<http://agriculturadecatalunya.blogspot.com/2020/05/aspectes-que-es-comencen-consolidar-en.html>> [Consulta: febrer 2021].
- (2020d). «Una mirada al comerç alimentari dels barris de Barcelona». *Agricultura de Catalunya* [en línia] (27 novembre). <<http://agriculturadecatalunya.blogspot.com/2020/11/una-mirada-al-comerc-alimentari-dels.html>> [Consulta: febrer 2021].
- WORLD BANK (2020). *Commodity markets outlook* [en línia]. <<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/34621/CMO-October-2020.pdf>> [Consulta: febrer 2021].
- WORLD TRADE ORGANIZATION (WTO) (2020a). *COVID-19: Measures affecting trade in goods* [en línia]. <https://www.wto.org/english/tratop_e/covid19_e/trade_related_goods_measure_e.htm> [Consulta: febrer 2021].
- (2020b). «Trade shows signs of rebound from COVID-19, recovery still uncertain». *PRESS/862 PRESS RELEASE* [en línia]. <https://www.wto.org/english/news_e/pr20_e/pr862_e.htm> [Consulta: febrer 2021].